

Мова творів М. Зерова, зокрема художнє слововживання, спрямоване на реалізацію в поезіях ідей високого мистецтва, привертала увагу багатьох дослідників.

У рецензії на збірку М. Зерова «Камена» (1924) О. Білецький писав, що вона є зразком досконалості канонічних форм, а також прекрасним свідченням того, якої майстерності мови можна досягти, пройшовши школу античних майстрів слова: «В усіх трьох частинах – дух класичного стилю, висока майстерність вірша, добірна мова, і все це без всякої манірності, навпаки – надихане прекрасною простотою» [1:45–47].

У підрадянському літературознавстві і мовознавстві 1930–70-х років творчість Миколи Зерова розглядалась тенденційно. І. Журавська в статті «Мировые образы в украинской советской литературе» зазначала, що інтерпретація класичної літератури для М. Зерова – це форма відступу до книжного світу [3].

В умовах українського національно-культурного відродження творчість М. Зерова стала об'єктом різнопланових досліджень.

О. Гальчук у статті «Поетичне осмислення Миколою Зеровим світової культурної

спадщини» акцентує увагу на тому, що митець мав виражену концепцію розвитку національної культури, за якою українська словесність – невід'ємна складова частина європейської культури. Для Зерова характерна і традиційна, і власна інтерпретація міфологічного образу або сюжету, часто автор вводить образ, термін, реалію в канву «сучасного» твору [2].

Об'єктом дисертаційного дослідження Л. Зіневич «Мовна майстерність Миколи Зерова» стала мова оригінальних та перекладних поетичних творів М. Зерова, а також теоретичні засади мовотворчості його як неокласика. Дослідниця виділяє різні групи поетичної лексики за походженням, за поширеністю у мові, за тривалістю перебування в мовній системі, які в свідомості митця по-своєму осмислюються, комбінуються і перетворюються в наповнену глибоким змістом, художньо цілісність [5].

Предмет кандидатської дисертації Л. Кравець – семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М. Зерова) [7].

Румунська дослідниця М. Ласло-Куцюк здійснила проникливий аналіз поетичних за-

собів М. Зерова, показала, яке велике значення в розширенні поетично-змістового навантаження художніх образів митця мають порушення загальноприйнятих мовних норм, часта інверсія ошадливо підбраного прикметника, асоціативна несподіваність римування [8].

М. Неврлий одним із перших звернув увагу на органічність входження, співіснування-сплавлення різнорідних запозичень в оригінальній поезії М. Зерова: «в його [М. Зерова – М. К.] поетичному мікросвіті водночас вміщається макросвіт тисячолітньої культури, не рвучи цілісності першого, а надаючи йому апозитивістської значущості» [9:56].

У статті «Розмовно-просторічна лексика поетичної мови М. Зерова» Л. Савченко зазначила, що поет з великою відповідальністю ставився до вибору кожного слова, а «використання розмовної лексики у стилістично-емоційному плані насичує поетичну мову, розширює семантичну вживаність слів, служить своєрідним засобом художності» [12:212].

Поданий екскурс в історію вивчення поетичної мови М. Зерова дає підстави для таких висновків:

1. Дослідження ідіостилу поета здійснювались під різними кутами зору і з різних позицій.

2. Лінгвістичні роботи О. Гальчук, Л. Зіневич, Л. Савченко спрямовані на функціонально-стилістичне витлумачування мовних явищ, які є характерними для художнього мовлення письменника. Дослідники передусім звертають увагу на семантичну структуру індивідуально-авторських метафор, символів, на особливості сплавлення різностильних елементів у ідіостилі автора.

3. У більшості літературознавчих праць (О. Білецький, М. Ласло-Куцок, М. Неврлий) стилістичні особливості М. Зерова розглядаються у зв'язку з естетичною програмою неокласиків.

4. При вивченні стилю письменника помітна увага приділена античним образам, проте досі питання семантико-стилістичних особливостей запозичень, у тому числі вкраплень, розглянуто принагідно.

Актуальність нашої студії зумовлена такими чинниками:

1. У 1920-х роках активно відбувався процес запозичення з різних мов. П. Смуток у статті «Про чистоту мови» так сформулював невідкладні завдання української філології у сфері оцінки ролі і місця запозичень: «Перевірка з погляду відповідності духу жи-

вої мови чужомовного, ще не зовсім засвоєного лексичного намулу та заміна негідного матеріалу кращим» [13].

2. Іншомовні вкраплення, які функціонують в оригінальній поезії М. Зерова ще не були предметом спеціального аналізу.

Завдання статті:

1. Згрупувати вкраплення за походженням.

2. Дослідити розвиток семантики вкраплень.

3. Проаналізувати стилістичні функції вкраплень.

Термін вкраплення використовуємо для позначення введених у твір із певною змістовою або стилістичною метою уривків іншомовного тексту. Це може бути слово чи словосполучення [14:78].

У поезіях М. Зерова спостерігаємо багато інтертекстуальних вкраплень. Збірка оригінальної поезії, видана 1924 року, мала назву «Kamena» (з грецької мови, означає 'богиня поезії'). Один із циклів віршів цієї збірки називався «Lucrosa» (від латинського *lucrum* – 'прибуток', 'бариш'). Таким ірреальним ономастом М. Зеров жартома «латинізував» назву села Баришівки Київської області, де вчителював у 1920–1923 роках разом з Ю. Кленом та В. Петровим.

Як заголовки циклів віршів, поетичних творів у М. Зерова уживаються також: грецизми: *Karnos tes partidos* [4:25], *Oi triakonta* [4:62], *Peri tu Thukididu* [4:89]; англіцизми: *Poor Yorick!* [4:40]; латинізми: *Cog anxium* [4:41], *Superstitio* [4:42], *Ars poetica* [4:65], *Pro domo* [4:66], *Amor renovatis* [4:96]; голліцизми: *Nature-morte* [4:63]; полонізми: *Swetokradstwo* [4:73]. Основна функція цих назв, на нашу думку, – стимулювання читацького інтересу.

Прикметною рисою художнього стилю М. Зерова є епіграфування. За допомогою надтекстових цитат поет висловлює ставлення до героїв та подій, спрямовує читацьке сприймання на глибше усвідомлення естетичного змісту твору. Роль епіграфів до поетичних творів виконують латинізми, наприклад, «*Suppositum stellis nunquam tangentibus aequor*» («Під зорями, що ніколи не торкаються хвиль...» – із «Сумних елегій» Овідія) до поезії «Овідій» [4:81]; германізми, наприклад, *Kennst dud as Land...*? («Чи знаєш край?» – із вірша Й.-В. Гете «Міньйона») до поезії «*Nature-morte*» [4:63]; русизми – «Суровый Дант не презирал сонета...» (з О. Пушкіна) до «Сонетоїда» [4:56]; старослов'янізми – «*Есть древу надежда...*» (цитата з «Книги Іова») до поезії «Ріг Вернигори» [4:98].

Як відомо, вибір письменником епіграфа і його графічне оформлення залежить від ба-

гатьох чинників: освіченості автора, духовних устремлінь, естетичної позиції, релігійних переконань. Наведені епіграфи засвідчують високий інтелектуальний рівень поета, його широку обізнаність у світовій літературі. Уживанням цих ремінісценцій автор найчастіше підкреслює духовну спадкоємність власної лірики з творчістю попередників. Автор наводив епіграфи мовою оригіналу, при цьому подавав переклад і коментар у примітках до власних творів. Отже, М. Зеров розраховував на те, що український читач, який вільно не володіє цими мовами, зможе, все ж таки, зрозуміти текст.

Іноді автор за допомогою зіткнення семантики епіграфа й контексту створює проблемну ситуацію, осмислити яку належить читачеві. Наприклад, у вірші «Чистий Четвер».

Проте в переважній більшості випадків надтекстові цитати й поезія Зерова співзвучні: семантика епіграфа не суперечить змісту авторського твору.

Л. Новиченко, розглядаючи семантико-стилістичні особливості епіграфів оригінальної поезії М. Зерова, слушно наголошує: «Професійним знанням філолога, відчуттям зв'язку з величезною традицією, родимою і довколишньою, умінням мислити її тонкими кодами тут забарвлене майже все, хоч на глибоких рівнях усе здебільшого виявляється не тільки сучасним, а й особисто пекучим. І без епіграфів у власному розумінні Зеров часто обходиться якраз тому, що він замінює їх самою назвою вірша, запозиченого з того чи того літературного джерела – «Poor Yorick!» («Бідолашний Йорік!») – відома репліка Гамлета дає наголовок сумній особистій резиньцяції, підгірчене легкою іронією слово «Superstition» («Забобон») стає назвою вірша про різні лихі передчуття» [10:202–203].

Цікавою є міжмовна омонімія запозичень із різних мов у поетичному тексті М. Зерова. Наприклад, у сонетоїді «П.Г. Тичина», написаному під враженням того, що Павло Григорович на одному ювілейному банкеті зайняв місце серед кооператорів. Мовний комізм посилюється завдяки поєднанню різних графічних і стилістичних систем: *Король невинчаний, і маг, і maitre, / В новім pense-nez і яснім ореолі / Тобі кориться непокірний метр <...> І ми, старі в мистецтві голоси, / Співаємо псалом твоїм «Калинам»;/ Але скажи по правді, роз'ясни нам, / Яким ти чином розсіяв еси/ Між крамарів на чесному банкеті – / Новий Орфею, славний во кларнеті?! [4:71].*

Запозичення з французької мови *maitre* ('метр', 'учитель') римується з грецизмом

метр, що означає 'віршований розмір' і зазнає семантичного ускладнення. Відомо, що «слово, пов'язане звуковим перекликом з іншими словами поетичного тексту, зазнає образно-емоційної трансформації, що не можна залишати поза увагою при семантичній характеристиці такого типу слововживання» [6:49]. Мовна гра *maitre* – *метр* акцентує увагу читачів на тому, що в 1920–30-х роках П. Тичина сміливо експериментував з різними поетичними формами (гекзаметром, наприклад, написав він вірш «Чистили мати картоплю...»), і саме його версифікації служили зразком для наслідування. Ця думка підсилюється в сонетоїді Зерова оксиморonom «*тобі кориться непокірний метр*».

Стилістичне зіткнення, вкраплення французьких слів використовується в поезії М. Зерова для створення гумористичного ефекту. Запозичення і слова високого стилю (*pince-nez*, *ореол*, *новий Орфей*), стилізація *возсіяв еси* увиразнюють образ П. Тичини. Тоді як оточення поета, соціальний тип сучасників змальовано за допомогою загальноновживаної лексики (*бенкет*, *крамар*).

Насиченість віршів Миколи Зерова образами, міфологемами, ремінісценціями з різних творів світового письменства передбачає асоціативне сприймання його поезій у тісному зв'язку з цими явищами світової культури.

З певною стилістичною метою М. Зеров уводить у поетичні твори іншомовні одиниці в їх оригінальному графічному оформленні. Це можуть бути слова, словосполучення й речення: *factorum* [4:103], *od Kijowa do Krakowa* [4:100], *valle lacrimarum* [4:66], *poemes patriotiques* [4:75], *Poor Yorick!* [4:40], *Русь идѣть* [4:95] та ін.

М. Зеров повністю вплітає слова і цитати «живцем» взяті з чужих мов у ритміку, риму поетичного ряду: *Оскома в мене (je t'en fiche) / Од багатомовних цих афіш... [4:71]; Я чув: «Ці лілії, що упоються чаром, / Далеко від землі, від valle lacrimarum / Зросли тут засівом потужної руки» [4:66].*

Іншомовні одиниці органічно входять у наведені тексти й засвідчують полікодність поезії М. Зерова.

Л. Новиченко вважає, що значна кількість запозичень у їх оригінальному графічному оформленні зумовлена ще й «легеньким елементом страхування від недобрих «аналізів» малописьменної критики – може не ризикнуть шелевкатися в оті Параду і Суперстїті?» [10:203].

Це твердження, на нашу думку, справедливе насамперед щодо циклів сонетоїдів, на-

писаних Зеровим у баришівський період. Відомо, що для друку вони автором не признавались, а створені були для вузького кола приятелів. Адресатам сонетоїдів були зрозумілі кожен натяк і кожна деталь, тоді як нині вони потребують розлогого коментування.

Щодо функціональних особливостей більшості аналізованих одиниць, то в них яскраво виявляється тематична і стильова спорідненість поезії Зерова з власними полемічними виступами та історико-літературними студіями: «Зеров ставив уже завдання перед вільною людиною, свідомим українцем, завдання вищого порядку – бути творцем з душею розкованою, світо-охопною, витонченою знанням не лише рідної, але й чужої мови» [11:19].

Справедливість цих висновків підтверджується і нашим аналізом поетичної семантики вкраплень оригінальної поезії М. Зерова. Ці елементи ніби сплавляють українську і світову культуру й програмують сприйняття авторського твору. Переважна більшість розглянутих вкраплень функціонують у ранній поезії М. Зерова, тоді як варваризми, позначені в сучасній мові стилістичним відтінком книжності, переважають у назвах віршів, циклів 1920–30-х років. Уживання вкраплень у поетичній мові М. Зерова стимулює креативні здібності носіїв української мови, спонукає читачів до семантизації незнайомих слів і висловів.

Література

1. Білецький О.І. М. Зеров «Камена» // Білецький О.І. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро. – С. 45–47 2. Гальчук О. Поетичне осмислення Миколою Зеровим світової культурної спадщини // Дивослово. – 1997. – № 8. – С. 5–7 3. Журавская И.Е. Мировые образы в украинской советской литературе // Сравнительное изучение славянских литератур. – М., 1963. – С. 453–454 4. Зеров М.К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поезії. Переклади / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. 5. Зіневич Л.В. Мовна майстерність Миколи Зерова: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. 6. Калашник В.С. Особливості слововживання в поетичній мові: Навчальний посібник. – Харків: ХДУ, 1985. 7. Кравець Л.В. Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М. Зерова: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1997. 8. Ласло-

Куцюк М. «Дзвінка закінченість сонета...» М. Зерова // Ласло-Куцюк М. Шукання форми. – Бухарест: Критеріон, 1980. – С. 108–138 9. Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років. Мікропортрети в художніх стилях і напрямках. – К.: Вища школа, 1991. 10. Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського. Книга друга: 1941–1964. – К., 1993. 11. Павличко Д. Безсмертний майстер // Зеров М.К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поезії. Переклади / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. – С. 1–19. 12. Савченко Л.Г. Розмовно-просторічна лексика у поетичній мові Миколи Зерова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – № 538. – 2002. – С. 203–212. 13. Смуток П. Про чистоту мови // Книгар. – 1919. – № 27. – С. 1809 14. Українська мова. Енциклопедія. / Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвящена ролі іноязычних вкраплень в поетической речи М. Зерова.

SUMMARY

This article is devoted to the role of foreign interspersions in the poetical speech of the M. Zerov.